

ԱՆԳԻՏԱՑ ԱՆՊԵՏ

ԳՐԱԳԻՐ ՕՐԻՆԱԿ ՄԸ

Բանասէր Տր. Վահրամ Բ. Թորգոմեան Տաքետի Դ. (1928) տարւոյ (էջ 248) մէջ ներկայացուցած էր Սեբաստիոյ Առաջնորդ եղիազար բօխչի. Արքեպիսկ. ին Համառոտ վարքը, քաղելով 1744ին նոյն եղիազար եպիսկ. ին ընդօրինակուած Ամիրտովյաթի երկու Բժշկարաններու յիշատակարաններէն, մասնաւորապէս Անգիտաց Անպիտէն: Վերջերս առիթը ունեցայ տեսնելու եղիազար Եպիսկ. ի աշխարհական շրջանի մէջ գրած ա՛յլ մէկ գրչութիւնը, դարձեալ Անգիտաց Անպիտ մը, Մեբաստիոյ մէջ օրինակուած 1701ին, երբ գրիչը տապալին երիտասարդ էր եւ կը կոչուէր Տէրացու Մաթուաղայ: Այս Թանկագին Ձեռագիրը, 29 ուրիշ հայերէն ձեռագրաց հետ, քանի մը տարի առաջ Սեբաստիայէն Հալէպ բերուած էր, հոսկէ ղրկուելու համար Երուսաղէմ: Ընդհանուր տեղահանութեան օրերուն Ս. Նշան վանքի եւ այլ մասնաւոր ձեռագրեր ցիրուցան եղած էին քաղաքին մէջ, տարիներ վերջ միայն կարելի եղաւ առնոց փոքր մէկ մասը տեղաւորել ապահով վայրեր եւ հոսա՛յ ուրեմն վերջերս ամփոփել Ս. Յակոբայ Ձեռագրաց Մատենադարանը: Բժշկարանս սեպականութիւնն էր Մեսիանանց բարեհամբաւ տան. ստորեւ կու տանք ձեռագրին համառոտ նշանակաւորը, որուն բազմաթիւ եւ լահական յիշատակաւորութիւններով մեծապէս կ'ընդարձակուի Տէր եղիազար Արքեպիսկ. ի վարքը:

Թուղթ՝ 113 (== 226 էջը). — Մեծաւքիւմ՝ 29×20×2 սնդմ. — Գրաւքիւմ՝ միասին. — Տօգ՝ 32. — Կազմ՝ սեւ կաշեպատ խաւաքարտեայ. — Մագաղաքեայ պաշտամալի՝ կան չորս թերթ միայն, երկաթագիր երկուսն ինն ընտիր Աւետարանի մը մնացորդները, որոնց վրայ կան Մատթէոսի ԺԲ. եւ Մարկոսի Է. Հատուածներ: — Նկարազիր՝ առհասարակ նպաստաւոր: Կողքը կիսովին հինգած. ներքին մասն անթիար, ամբողջ՝ յիշատակարաններով. — Դարտակ քաղթ կան էջ 128, 170, 184, 207. — Վերնագիրք չունի.

Գիր՝ սեւ եւ կարմիր մելանով խառն յաջող նոսր գիր, սկիզբէն մինչեւ վերջը միեւնոյն գրչութեամբ. — Լուսանգագարդէ, թիւով 130 հատ, կարմիր մելանով պարզ դարդեր են, այլապէս մոտիվներով. — Սկզբնատառք, շատ քիչ են, իբր դարդագիր. իւրաքանչիւր համարը կը սկսի կարմրադաւ գլխադրով, բոլորգիր. — Խորան եւ կիսախորան չունի, ո՛չ ալ մանրամալ կամ սքաւկեր: Իբր բժշկարան, հատորս զուրկ է զեղարուեստական արժէքէ. —

Գրիչ՝ Մաթուաղայ, ապա եղիազար Արքեպիսկոպոս, Առաջնորդ Սեբաստիոյ. — Ստացող՝ գրիչը. վերջին ստացող Ս. Նշան վանուց Զահնկալ Մեսիա Մեսիանանց, ազգականը՝ եղիազար Սըրբազանի. — Ժամանակ՝ ԹՃԾ (†+551) = 1701. — Տեղի՝ Սեբաստիա. — Ծաղկող՝ Մատթէոս. — Կնիք՝ չունի:

Մատենան է Բժշկարան, լիակատար, մեծագիր եւ շահեկան, ուր կան 154 դուրեւներու մէջ ամփոփուած՝

1.— էջ 1.— Յանկ բովանդակութեան:

2.— էջ 5.— Յանուն Աստուծոյ դժածին, եւ ողորձածին: Գիրք բժշկական արհեստի, զոր սահմանեցին իմաստուն փրկիստփայլն, եւ բժշկական վարդապետն, իմանալ գրեւթիւն մարդոյն... Այս գրքին անունն է Անգիտաց Անպիտ:

3.— էջ 119.— Ասեմ զըզերոյն, և զցաւերոյն, անուանեմ եւ զբաւերն, ի վերայ այլուրէնի:

4.— էջ 131.— Վասն գործաւորութեան շաւրապներոյ:

5.— էջ 157.— Յիշատակութիւն Սողոմոնի Բազաւորին:

6.— էջ 205.— Յաղագս ենթադրութեան մրոյ որք լինի ի միջի եւ իւրոց տեսակացն, թարգմանեցեալ իտալական լեզուէ ի հայկական բարբառ, ի Դուկասու վարդապետէ Խարբերդացոյ, ըստ ինքորոյ եղիազարու վարդապետի Սեբաստացոյ: Ծրարեցաւ ձեռամբ եղիազարու վար-

դապետի Սեբաստացոյ, ի կերտն Բուզանդեայ, ի թուաբերութեանն հայկազան հաղար, հարիւր, թուաբերութեանն (1733) յամսեանն նոյեմբերի, ի տասն եւ ութն:

ԹԻՇԱՍԱԿԱՐԱՆՔ

Ա.— էջ 5.— ... Իսկ այժմ նուաստ ողիս ծառայ ծառայիցն Աստուծոյ, անխմաստ եւ յոգնամեղ Յարութիւն Սեբաստացիս կամեցայ զընդերսն հաւաքել...:

Բ.— էջ 8.— ... Եւ զմեղապարտ Մատթէոս գծողս յիշեալ ի Տէր:

Ձ.— էջ 31.—

Հիւսնդին դեղն. է Ած.

Որ մահու տէր է եւ կենաց:
Զբժիշկն այլ սէպէպ կ'ասեն,
Իմաստնոց բանն է ասացած:
Թէ ճալինոս, կամ զլոխման՝
Ասեմ ի բազմաց վրկայած.
Հրամանն ի վերդէն պիտի,
Որ լինի բժիշկըն գոյած:
Եւ տամ քեզ դեղ եւ օշորակ ըստ պիտոյից:
Եւ Ած. տայ զատողութիւն ըստ հաճոյից:
Եւ ըստածեմ զքեզ սիրելի հապով մաճնով:
Եւ դու գմեղ վերապատեալ առատ փողով:
Զի հիւսնդին աստաթն է շատ խոտտանալով:
Եւ երբ ողջիս սուտ խնեթ լինի յուրաստ գոյով:
Եւ մեղապարտ եղիագար բռնկելով:
Եւ առջնորդ Սուրբ Նշանի յաջորդելով:
Երսուն տարի տիւ եւ գիշեր աշխատելով,
Հաղիւ հասի այս արհեստիս անթուելով:
Եւ առ Ած. յա՛ր հանապաղ աղերսելով:
Միշտ փառս տամ երբորդութեան արտասուելով:
Որք հաղելիպէք եւ ընթեռնոյք տեսանելով:
Ինձ եղկելոյս մին ողորմիս տացէք լիով:
Որով եւ դուք յիշեալ լիլիք տեսան սիրով.
Զմեղս ձեր կամա եւ զակամա ոչ յիշելով:
Լեւ ընթերցող տիւ եւ գիշեր յարաժամ,
Ըստէպ զընայ յեկեղեցին արայ ժամ:
Մի լինիի ծո՛յլ, յա՛մր եւ պղերդ եւ կարկամ.
Հասի թուին հայկազարի Շիմակ (1732) ժամ:

Այս յիշատակագրութիւնը եղիագար Արքեպիսկոպիտի, զրաժ է իր Առաջնորդական պաշտօնավարութեան օրերուն:

Դ.— էջ 31՝ ստորին լուսանջքին վրայ. —

Ձեռքս փախ եւ հողանայ. գիրս յիշատակ առ ձեզ մնայ (ասոր դիրք նոյնն է վերինին հետ):

Ե.— էջ 44-45՝ ստորին լուսանջքներուն վրայ, կարմրադեղ.— Ձընչին գրիչ Մաքսուաղայ: Ձ.— էջ 72-73՝ ստորին լուսանջքներուն վրայ՝ կարմրադեղ.— Ձընչին գրիչ Մաքսուաղայ, իմաստութեանց հետըն խաղա՛, վարդապետի անդէտ տրդա՛, տուր յարաժամ տեսուրն մեղայ:

է.— էջ 120՝ արտաքին լուսանջքին վրայ. — Եղիագարու վարդապետի, Սեբաստեամ ճախմագեցույ, մակատառեալ եղեւ դիրս այս ձեռամբ նորայ. Ռձիկ (1718):

Ը.— էջ 130՝ Գլխաւոր յիշատակարան

«Փառք քեզ Տէր եւ արարիչ ինձ ողորմեայ.

Որ տվող եւ մարդկաին միտք եւ զգա...»

սրուն վերին երեք տողերը աւելցուած են եղիագարի կողմէն, այսպէս՝

Ի թուականիս Հայոց, ՌձՄ (1701). մակատառեցար մատամբ Եղիագարու բժիշկ վարդապետի. ընդ հովանեաւ Սուրբ Հրեշտակապետաց Սաւառնարանին. ի վայելումն ինձ եւ իմոցն. որ ընթեռնոյք Աստուած ողորմի ասացէ՛ք եւ Աստուած ձեզ ողորմեցի, ա՛մէն:

Թ.— էջ 1132՝ արտաքին լուսանջքին վրայ.— Եղիագար վարդապետէ ծրագրեցաւ Բժշկարանս, ձեռամբ Աստուածատուր վարդապետի որդի Մաքսուաղային, որ եւ յետոյ եղեւ շնորհին Այ. Արքեպիսկոպոս, եւ Առաջնորդ լուսաբերան Սրբոց Հրեշտակապետաց տաճարին, որ եւ համանշամայն նորոգեաւ եղեւ ի ձեռն նորին, ի թուին. ՌձԿի (1718): Եւ ի թուին ՌձՂԶ (1747), նստաւ առաջնորդ ի Սուրբ Նշանի վանքն: Եւ շատ նորոգումն անդ եւս արար: Որ է Եղիագար վարդապետն: Զոր Տէր կենդանութիւն շնորհեացէ, ամէն:

Ժ.— էջ 134՝ արտաքին լուսանջքին վրայ՝ Եղիք դո՛ւ հանելող իմաստութեան հե՛տ, Եւ թէ՛ ո՛ր կուսանիս բժիշկ եւ անդէտ, Լինիս դու յոյժ գիտուն թա՛նես բանիս պէտ. Այս պրքիս անունն է Անգիտաց Անպետ:

ԺԱ.— էջ 196՝ ստորին լուսանջքին արտաքին անկիւնը՝ Եղիագար վարդապետ:

ԺԲ.— էջ 208 (կէս սինակ մանրատառ). — Մակարեցաւ ձեռամբ Աստուածատուր վարդապետի որդի տիրացու Մաքսուաղային Սեբաստացոյ, որ յետոյ եղեւ շնորհին Աստուծոյ Ար-

հետպակաս, և անաջնորդ լուսաբերանից Սրբոց Հրեշտակապետաց մեծատառնին: Ի թուահաշուութեան արամզնեայց, ՌձՆԿ (1718), որ և յաւարտ նորա եղև ճոզաւմն սուրբ ուխտին, ՌձՀԼ (1729) համաձգման, ինքոյ և արտաքոյ, չբժնալ և զամանայի, սրբառաջ և կրաշաղկա կամարակապ տաճարօք, որ յանուն Հրեշտակապետացն սրբոց, և խնդրակատար Սուրբ Աստուածածնի, և Սուրբ Ելմիածնի, և Թաթմաշի Սուրբ Կարապետին, և Սրբոյն Ստեփաննոսի խորանացն, առնթիւր եղևոց Աւագ Տաճարին: Եւ հաստատմանալ անտիկ պարսպօք, և վայելչազան դարպասիւք: Եւ էր յառաջագոյն հաստատմանալ սուրբ ուխտն այս ձեռամբ Մեծին Ներսէսի Թորինն Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, և ժամանակս Արշակայ որդւոյ Հայոց Թագաւորին Պապայ, որ զկնի նորոգման ուխտին զնաց Սուրբն Ներսէս յեկեղեաց գաւառն, այսինքն յերգնկամ, առ ի յանդիմանել զթագաւորն, վասն Փառանմանայ կնոջն Գնելոյ, զոր առեալ էր ի վերայ Թագուհւոյն իւրոյ, և վասն յանդիմանութեան զեղակուր եղեալ սպանելի ի Պապայ արքայէ, որոյ յիշատակն նորին օրհնութեամբ եղիցի, և մեզ մասն ընդ նմին լիցի, ամէն:

ԺԳ.— Էջ 220՝ դատարկ էջին վրայ.— Այս մտածեամբ բռնկալեամ հուկ ուրեմն ի վերջին աւուրս ընթերցայ ևս նուաւոր Մեսիայ Մեսիանեանց յազգահանութենէ նորուն Գերապատիւ Ծղիազարտ Եղիսի ի, և իմոյ իսկ ձեռամբ ստորագրեցի յաւարտ մատենին զի ամամհացի անուն իմ ընդ անուան Գերապատիւ սրբառանց ընդպատիս և ընդ արժանաւայելոչ յիշատակութեամբ անուան նորին շնորհս գտցէ յիշատակութեամբ և իմ անուն: Մեսիայ Մեսիայեանց ջահել Ս. Նշամին: Թիւ Հայոց ՌՁԻԲ (1773) մայիս 12 ի Ս. Նշամի վրաս:

ԺԴ.— Էջ 228.— Գաթանական Եղիազարտ Արքեպիսկոպոսին Սերաստիոյ՝

Այս է տապան մարմնոյ տեղի,
Ծերունապիւլ զխաւաքեւ,
Եղիազար քաջ Հոռոտի,
Որ է տեղեւ Սերաստացի.
Հոյ՛իւ ընտրեալ սոյն նահապետի
Սրբոյ ախտին տնորին բարի,
Որ և հանգեաւ մերոյս թուր,

Հազար երկերիւր երեք (1754)
Ի տանուլթն փետրուարի
ԺԵ.— Էջ 228, նոյն անդ՝

Գաթանական Անանիայ Կթղիոսին ազգականի Գետադարին՝

Այս դամբարանիս եղին դմարմն,
Տեսան Անանիայ Կաթողիկոսին
Որ օծեալ նստաւ վեհապետ ազգիս
Ի զերահուլակ սուրբ մենաստանիս.
Սա էր ազգական Պետրոսի մեծին,
Գետադարձ կոչեալ Սուրբ Հայրապետին
Ժամանեաց վարձան սր. կենաց նորին
Թուին վեց Կարիւր յիսուն և վեցին (1207):

Ինչպէս կ'երեւայ ձեռագրիս բազմաթիւ շահեկան յիշատակագրութիւններէն, Սերաստիոյ Ս. Հրեշտակապետ և Ս. Նշան կարեւոր վանուց անդին ծառայութիւններ մատուցանող Տէր Եղիազար Արքեպիսկոպոսի աշխարհական անունն է Տիրացու Մաթթուաղայ, որդի Տէր Աստուածատուր Շուշուրի վարդապետի, և Թորք Եակոբ Եղիսի ի՝ որոնք հաւանաբար՝ վանքերով ճար Սերաստիոյ ընդարձակ կեդրոնի անապատներէն մէկուն կամ միւսին միաբաններն էին: Տիրացու Մաթթուաղայ, մանուկ հասակէն սկսեալ, իր սրբազան մեծ հօրն ու վարդապետ հօրը խնամքներուն տակ ստացած է կրօնական լուրջ դաստիարակութիւն և կասկած չկայ որ իր ծնողաց մտադրութիւնն էր զինքը ընծայել Աստուծոյ պաշտաման. բայց ճակատագիրը այլ կերպ անօրինած ըլլալով, ի վերջոյ Նախախնամ մութիւնը զինքը պիտի վերահաստատէր իր առաջին կոչման մէջ: Ընթերցող ծնողաց և դերաստանի զուակ, հաւանաբար իր Հայրենի տան ձեռագիր մատեններուն մէջ տեսած էր, կրօնական մատեններուն շարքին, բռնկարաններ ալ, և ինչպէս որ պատահած է շատերու, անոնց վարելով ինքզինքը նուիրած է բօշլուքեան արուեստին: Նոյն ժամանակի ամէնէն ընթացիկ բռնկարանն էր Ամիրտովաթ Սերաստացի Անգլտաց Անգլտաց, զոր առաջին անգամ կ'ընթերցնակէ 1701ին, Սերաստիոյ մէջ, որ է մեր ներկայ ձեռագիրը: Շատ հաւանական է որ Տիրացու Մաթթուաղայ այս թրականներուն իր հօրը կողմէ դուրսած ըլլայ քաղաքին հոգաւոր Ս. Հրեշտակապետ վանքը, երբ վանականացած չէր. հօրն, վանական այդ մթնոլորտին մէջ է որ օրինակած է մեր Անգլտաց

Անպիտոյն: Կ'երեւայ որ Մաթուսաղայ աշխատեալ էր խտանայ բժշկական հմտութեանց եւ փորձառութեանց մէջ եւ աշխատեալ ժողովրդականութիւն կը վայելէ քաղաքին եւ բազմահայ շրջականերուն մէջ՝ որ կ'որոշէ ամուսնանալ, իբր բժշկի ազատ եւ պատուաւոր մուտք մը ապահովելով իրեն՝ այն բոլոր տուներէն որոնցմէ պիտի հրաւիրուէր: Երեսուն տարի, անընդհատ, բժշկութիւն սորվեր է Մաթուսաղայ, մինչեւ 1729, որ ատեն վախճանած ըլլալ կ'ենթադրենք իր կինը, որուն վրայ կ'ուխտէ, կամ լաւ պիտի ըլլար ըսել ժողովուրդէն խնդրանք ու հրաւէր կը ստանայ հոգեւորականութեան նուիրուելու, մարմնոյ բժիշկի վիճակէն դառնալով հոգւոյ բժիշկ: Հաւանական է որ Տիւրացու Մաթուսաղայ, ձեռնադրութեամբ վերակոչուած Տէր Եղիազար վարդապետ, վերստին մըտած ըլլայ Ս. Հրեշտակապետ վանքը, որ իր նախաձեռնութեամբ կը վերանորոգուի: Իր ցոյց տուած ջանասիրութեան եւ շինարարութեան արդիւնքներով, շուտով կը կանչուի Ս. Նշան գերահռչակ վանքի վանահայրութեան լուրջ եւ կարեւոր պաշտօնին, ուր կրցաւ կարճ ատենի մէջ հասնիլ մեծազօն պատուին, 1747ին: Անկասկած որ այս կարեւոր նորոգութիւնը կը կատարուի ո՛չ միայն ժողովրդային, այլ եւ իր անձնական նուիրաբե-

րութեամբը, ճշերթոյ եւ արտաքոյ, չքնադ եւ զարմանալի, սրբատաշ եւ կրաշաղախ, կամարակապ տաճարներով: Բո՛ւն Ս. Հրեշտակապետ աւագ տաճարին առընթեր կը կառուցանէ խնդրաւատար Ս. Աստուածածնայ, Ս. Էջմիածնի, Աւլածին Ս. Կարապետի եւ Ս. Ստեփաննոսի տաճարներն ու մատուռները, եւ վայելուչ դարպասներ ալ բարձրացնելով տաճարներուն առընթեր, անառիկ պարսպով մը կը շրջապատէ բոլոր մենաստանը, վերակենդանացնելով այսպէս, անոնց երկնամաս կամարներուն տակ, վանքին երբեմնի պատմական փառքը:

Դառնալով Առաջնորդ Սեբաստիոյ կարեւոր թեմին, Եղիազար Արքեպիսկոպոս, արդէն շինարար Ս. Հրեշտակապետ վանուց մէջ, նոյն ոգիով կ'աշխատի բարեկարգել Ս. Նշան վանքը եւ նորանոր շինութիւններով բարձրացնել անոր կրօնական եւ մըտաւորական վարկը: Այս բարեհամբաւ դիտապետը եւ ժողովուրդի պատուական ու մեծ Առաջնորդը կը վախճանի 1754 Փետրուար 18ին, ինչպէս կ'երեւայ իր տապանադրէն եւ կը թաղուի Ս. Նշան վանքի արտաքին դաւթին մէջ, իր բարեյիշատակ նախորդներուն քով. իր տապանադիրը լուռ վկայութիւն մըն է իր անվճատ եւ ազգօգուտ ծառայութեանց:

Հալեպ, 28 Սեպտ. 1933

ԱՐՏԱԿԱՅԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ